

זכרונות

פגישותי עם הפרופיסור שלמה שכטר

בבקר, בקומו ממשכבו, ועל כתנתו הרחבה, כתנת בד עב למשכב לילה, עטוי הוא מעיל-עראי, מעיל רחב וארוך עד המפשעה, מעיל שצוארוננו משוזר משזרת פתילים כהים-אדמדמים. ומן המשזרת הזאת מעשה שבכה יוצאים שני פתילים עבים המשוזרים תלתלים, והמה מרכסים את שני קצות המעיל ממעל, ועוד להם שרידים התלולים ונופלים עד חצי החזה. ועל כפות רגליו סנדלי בד אמוץ, ועל ראשו כפה טורקית מראה תכלת שקווצה ירוקה באמצעיתה. ובתלבושת זו הוא יושב אל השלחן אחרי תפלתו, תפלה חטופה, ואחרי אכילתו, אכילת פת שחרית מתון מתון; והוא יושב ובין שפתיו שפופרת עבה של אבן אקדח, שסיגרטה דקה תחובה בפיה והיא מעלה עשנה קמעא קמעא; והוא מסדר את גליונות העתונים השונים אשר הביא נושא-המכתבים, והוא מסמן את הגליונות הנועדים אל החותמים אשר בעיר מושבו למשלוח על ידי נער-עתי, ואת הגליונות הנועדים אל החותמים אשר בשאר הערים למושבותם למשלוח על-ידי הדואר.

ואז, ככלותו את מעשהו, שואף הוא רוח, תוחב סיגרטה חדשה אל פי השפופרת העבה, מצית אותה לעישון, מיסב על כסאו הכבוד, נותן את כפות רגליו על הדרגש אשר אצל השלחן מתחת, סומך את ראשו אל הרפידה אשר לכסא ממעל, והוא נועץ עיניו באחד הגליונות שנשארו לו "למחיה", והוא קורא בו בעיון נמרץ מתחלתו ועד סופו - "ועד" בכלל - גם המודעות שאין אחריותן של העורך עליהן.

גם יש אשר אחרי הקריאה, אחרי השביעו נפשו ב"צחצחות" העתון אשר לפניו, תנוח גם עליו הרוח והוא אוחו בעטו והוא

ימים הראשונים לירח מרחשון. ה' תרמ"ב, הכרתי את שלמה שכטר פנים אל פנים, בהפגשי עמו בביתו של עקיבא חשמל אשר בעיר בוקרסט, בירת רומניא.

עקיבא חשמל היה איש שהויתו היתה בולטת ונראית ורשומו היה נפר בחיי היהודים בני עירו. גם רוב המשכילים העברים שבשאר הערים ידעוהו ולא מעטה היתה השפעתו עליהם. הוא היה ברומניא הסוכן הכללי לעתונים העברים אשר בימים ההם ל"המגיד", "העברי", "המביט" ו"השחר". והכל יודעים כי הוא משמש את העורכים העברים שלא על מנת לקבל פרס, ואין לו בשכרו, שכר הבטלה, אלא גליון אחד בלבד, שהוא משאיר לעצמו למקרא חנם.

ויהי האיש ההוא טפוס של יהודי מזרחי המיוחד במינו. הוא איש כבן ארבעים שנה ששיעור קומתו ממוצע. ולו כתפים רחבות, והוא בריא בשרי, ועיניו כמו נחבאות בעבי לחייו; והוא בעל לאשה ואב לשבעת ילדים, שהגדול שבהם עוד לא הגיע לשנת השלש עשרה; והוא איש שמימיו לא טעם טעם עושר וגם פרנסתו איננה מצויה לו בלתי אם בצמצום. ובכל זאת חי הוא חיי מפונק ומבלה את רוב שעות היום בבטלה שיש בה עונג של עצלה.

הסעודה היותר דשנה היתה על הרוב במוצאי שבתות. אז בהזדמן איזה אורח מצוין לביתו של חשמל היו קרואים לכבודו גם מספר אנשי סגולה, ותהי הסעודה, סעודת "מלוה מלכה", סעודה של חדוה יתרה. אשתו של חשמל, זאת היהודיה הרומנית שפלה אומרת נקיון וחריצות ידים וגם צניעותה מצוינה בחן מיוחד לה, היא מכינה סלקיה טובה ושמנה, כלומר מרק של אבטיחים אדומים המבושלים על גבי בשר שמן של כבש. והיא מבשלת גם תפוחי אדמה המפושלים מקליפותיהם ומנותחים לנתחיהם. ועל המרק צפות אבעבועות של שמנונית וריחו נודף מן השום שהוא מתובל בו. ומשתי הקערות, גם מקערת המרק וגם מקערת התפוחים, המוצגות על השלחן הערוך בעודן כמעט רותחות, מתמר ועולה ההבל החם – ללבב כל שפה ולגרות בכל היך תאות הגמיאה והאכילה.

אל סעודה אשר כזאת נקראתי הפעם גם אני. ואני בבואי לקול הקריאה, לביתו של חשמל, כבר מצאתי בחדר הגדול את האורח שקדמני. והוא איש צעיר כבן שלשים שנה, איש הדור בקומתו הגבוהה וזקנו הצהוב והארוך, וחשמל, בעל הבית, היה ממהר להציגהו לפני, במבטא השגור על שפתיו מאז, לאמר: "הנה ידידנו שלמה שכטר".

ושכטר הסביר אלי פנים של חדוה גלויה, כמו היתה הפגישה פגישה של מיודעים מאז וזה עתה הכירו איש את אחיו פנים אל פנים.

הן מאמרי שנינו כבר היו נדפסים ב"השחר", והיחס ההדדי של העוזרים למערכת חשובה אשר כזאת היה כאותו שבין חברים לשיטה מיוחדת, אשר בשמה ידגולו, והמה חושבים את עצמם לשרידים הנקראים להיות לצופים לאלה אשר לא ראו עוד את המאור הגדול שבשיטתם החדשה. וחברים כאלה גם בהיותם עוד רחוקים איש מרעהו מרחק מקום נעשים קרובים זה לזה ברוחם והמה משתתפים איש איש גם בצערם וגם בשמחתם של אנשי סודם.

באמת כבר ידע שכטר, על פי השמועה, את מהלך התפתחותי עד "רואי באור ההשכלה", וגם לי כבר היו נודעים רוב פרטי תולדותיו – ככל אשר אספר בזה:

מעיר מולדתו, עיר פוקשני אשר ברומניא, בא שלמה שכטר, לפני שנים אחדות, בהיותו כבר בן עשרים ושש שנה, לעיר וינא בירת אוסטריא. הוא בא לוינא ותלמודו בידו. מלבד בקיאותו הרחבה בשני התלמודים ונושאי כליהם ומלבד ידיעתו העמוקה בתורת שפת עבר ודקדוקה ובספרות הפלוסופיא הספרדית של רבני ימי הבינים, היתה אשפתו ממולאה עושר הדעת בחכמותיהם של אומות העולם ועומק ההשגה בלשונות אשכנז, צרפת ואנגליא. הוא בא לכאן ותקותו תשעשהו כי עוד מעט ותלמודו יביאהו לידי מעשה, כי בעיר הגדולה יכירו החכמים פעלו וידו תמצא להציב לו יד בחיים. אולם כרבים שלפניו ושלאחריו, ראה גם הוא עד מהרה ונוכח כי תוחלתו לא רק ממושכה היא אבל גם נכזבה. הוא ראה עד מהרה ונוכח כי – אילו קם משה בן עמרם מקברו והיה בא אל ראשי הקהלה היהודית שבוניא לבקש מלפניהם כי יספחוהו אל אחת הכהונות להורות לנערי בני ישראל תורת הדת באחד מבתי הספר, ואילו הואיל רבי עקיבא לדפוק על שערי בית מדרש הרבנים שבוניא בבקשתו להורות משנתו בתלמוד, ואילו בא אריסטו אל ועד הפרופיסורים של האוניברסיטה הוינאית בשאלתו לשנן פרקו בפלוסופיא מעל אחת הקתדראות, כי עתה

טובל אותו בקסת הדיו והוא מצרף אותיות למלים עד אם מצטרפות המלים ל"מכתב מרומניא", שהקוראים הנכבדים יראוהו בעוד שבוע או שבועים נדפס שחור על גבי לבן ב"המגיד" אשר בליק או ב"העברי" אשר בברודי. – כי אל "השחר" אשר בוניא לא יהין בענותנותו להגיש את מטעמיו.

זה אחר הצהרים, אחרי גמר ארוחתו ואחרי השתרעו על הספה בפישוט ידים ורגלים לשם חלוץ עצמות ואחרי הקיצו מתנומתו היתומה שאין בה אפילו כדי עיכול המזון, מזדרז הוא לקום ולעמוד על רגליו, ללבוש את בגדיו, לצאת בחוצות העיר ולבוא אל בתי מיודעיו שיש לו עסק עמהם אם בדברים הנוגעים לו ולביתו ואם בצרכי הצבור היהודי. הן הכל יודעים כי הוא יודע פרק גם בכבשונה של הפוליטיקה הרומנית וגם בכבשונה של עולם המסחר והתעשייה, ורבים המה המיחלים לעצתו.

סוד הפנאי ומנוחת הנפש של עקיבא חשמל גלוי וידוע הוא. "חבלו נפל בנעימים". הדאגה לכלכלת ביתו לא הציקתהו מימיו בכל תקפה ותעצומות עוזה. כי רוב מחסוריו היו על אביו הזקן. שהוא בנו יחידו.

ור' שמעון הזקן, אבי חשמל, איננו איש אוצרות אף לא אחד מנטיילי הכסף, אבל בעל מלאכה הוא, מְזַגְג, המתפרנס כל ימיו מיגיע כפיו. מעיר סלוניקי אשר בארץ המזרח בא בימי נעוריו לעיר בוקרסט וימצא במלאכתו די פרנסתו. אף הסך לו, בעוד כחו חדש היה אתו, על יד די כסף לבנות לו באחד מפרורי העיר, בית קטן שיש בו שני חדרים מרווחים למעון, גם חדר לבישול, וגם חדר קטן, הבנוי בחצר הבית, אשר גם ספוננו וגם גגו נשענים על תקרה העשויה לְהִפְתֵחַ, והחדר הזה משמש לו בכל ימות השנה למחסן-הזכוכיות ובימי חג הסוכות, בהפתח התקרה, לסוכה.

ואין לו לר' שמעון בעולמו אלא בנו יחידו. זה שנים רבות מתה עליו אשתו, בעודו הוא במבחר שנותיו, והוא לא נשא אשה אחרת רק בחרדתו על בנו יחידו וביראתו פן תהי לו לאם חורגת.

וכשנשא לו בנו יחידו אשה וגם הוליד בנים פָּנָה לו ר' שמעון פנה אחת קטנה בחדר הקטן הבנוי בחצר הבית למחסן הזכוכיות. שם העמיד לו מטה מוצעת למשכב לילה. ולבנו ולבני ביתו הועיד את החדרים המרווחים למעון.

בנו הוא מלומד . . . התורה מתשת כחו . . . הוא איננו מסוגל לעבודה גסה . . . אבל ר' שמעון המזגג הוא למוד-עבודה מנעוריו וגם בימי זקנתו לא יעזבהו כחו. הוא מחזיר כל היום, מן הבקר ועד הערב, בשוקים וברחובות, ותבה מלאה זכוכיות מתחת לאצילי ידיו, למצוא לו עבודה של תקון בדקי החלונות. ובערב הוא שב הביתה, מביא את משכרתו במלואה אל כלתו, אשת בנו יחידו, זאת אם הבנים ועקרת הבית, למען תהי לה למלא מחסורה ולכלכל את הבית בכבוד הראוי לו – לפי כבודו של בנו המכובד על כל סביביו.

וביתו של עקיבא חשמל היה בזמן ההוא כעין "הסלון הבוקרסטי" למשכילים העברים.

אמנם ה"ארוחות" הערוכות למבקרי הסלון הזה לא היו שמנות ממעדני הספרות העברית אשר בימים ההם, אבל אין משכיל עברי, בן-שם, אשר יעבור דרך העיר בוקרסט ולא יסור אל ביתו של חשמל ולא יהי קרוא אל שלחנו לאכול מפתו.

כמדומני שאין איש אשר יחשוב זאת לשכטר להטאה אם בכל דעתו את ערכה של עבודתו הפוריה, זאת עבודת הקודש להיות לעבד למוריו בהעלאת הנשמות שכבר נתיממו ומכל משפחתם אין עוד שריד בקהל עדת ישראל, לא היה רוצה ולא היה יכול להשוב אותה לתעודתו בחיים.

אז החליט שכטר, על פי עצת מוריו החכמים הנודעים לשם, אייזיק הירש ווייס ומאיר איש שלום, שנתנו על ידו גם מכתבי מליצה, לנסוע ברלינה, בתקוותו להכנס שמה, לכל הפחות בתור תלמיד שלא מן המניין, אל בית מדרש הרבנים של הילדסהימר.

ותחלתו זאת לא נכזבה. המורים שבבית המדרש ההילדסהימרי קבלוהו בסבר פנים יפות, ובראותם את רוב עשרו במדעים היהודיים והכלליים, את הענותנות שבגדולתו ואת התמימות שבמדותיו התרומיות, כבדוהו אף תמכוהו בכל יכלתם.

ובכל זאת לא מצאה נפשו של שכטר די ספוקה גם בברלין. התמיכה, אף אם איננה רזה, זעומה היא, וגם על האהבה התמימה של מוריו, כשהיא לבדה, לא יחיה האדם לאורך ימים. ויהי הפעם ומקרה לא שערהו איש נמצא לשכטר והוא הביא שנוי עקרי במצבו. הלא הוא: משה מונטפיורי מת ערירי, ולסבג מונטפיורי. זה בן אחיו שאמצהו כבן לו. הניח רוב הונו אחריו – ותנאי התנה השכיב מרע שיוורשו זה יסע לברלין וישמע לקחו בתלמוד בבית מדרש הרבנים של הילדסהימר. ויבא מונטפיורי הצעיר, בלוית אמו, ברלינה לקיים דברי המת. אולם עד מהרה נוכח התלמיד וגם נוכחו המורים כי קשה יהיה לו לעשות חיל בלמודו באשר עד עתה לא התקין עצמו בפרוודור טרם הכנסו לטרקלין, באשר לגבי למוד התלמוד דרדקי הוא ואי אפשר לו להשיג את הפרקים הנשנים בבית המדרש לגדולים. ולא זו אף זו כי שפת ההוראה, שפת אשכנז, כמעט זרה היא לו. אז היה שכטר התלמיד האחד בבית המדרש ההילדסהימרי אשר ידע שפת אנגליה על בוריה, ויהי גם המצוין בבני גילו בידיעת התלמוד. וימליצו המורים בעדו לפני אמו של מונטפיורי הצעיר כי תועידהו אל ביתה להיות למורה לבנה ולהכינהו אל השעורים שבבית המדרש.

ושכטר, היודע פרק גם במהלכיו עם האנשים, קנה לו עד מהרה את לבב תלמידו, ולא רק רב היה לו אבל גם חבר נאמן. היחס ההדדי שביניהם היה אחרי ימים לא רבים כאותו היחס של שפע הצנור המחובר בקילוחו אל הקיבול שבכלי וכמו התלכדו לבלי התפרד.

ותתצב אמו של מונטפיורי מרחוק ותרא ותתענג על המראה. ולא ארכו הימים ותשיה אמו של מונטפיורי עם לבבה לאמר: הן את המצוה לקיים דברי המת כבר שמרתי דיי בהתגוררי בברלין ימים רבים. הלקה שבני מקשיב בבית המדרש איננו בלתי אם איזה קישוט לבני. כי שכטר הוא לו המורה האחד להועיל ומפיהו הוא מבקש את תורתו. ועתה הלא טוב לי לדבר על לבב שכטר כי יאבה ללכת אחרינו לונדונה בתור מורה-תמידי.

הנה כי כן הקציבה הגברת מונטפיורי לשכטר שכר של שמונה מאות לירות לשנה. ועתה נסע שכטר, בטרם עשותו דרכו לונדונה, אל עיר מולדתו ואל משפחתו אשר ברומניא להתראות עמהם ולהביא סדרים בעניניו. ויהי בשובו מעיר מולדתו

היו כלם יוצאים דחופים באמת הבנין שבידי הוינאים, ואפשר שהיו הוינאים גם כועסים וגם מלגלים עליהם, על העיוס פניהם לבוא לפניהם ואין בידם תעודות מאושרות וחתומות בגושפנקא דמלכא שהם מומחים לאותו המקצוע.

ולא היה לו לשכטר מוצא אחר ממבוכתו בלתי אם לבדח מעט את דעתו בכתבו בשביל השחר "שיחות הני צנתרא דדהבא", ולא היה לו מקור אחר לפרנסתו בלתי אם בהמנותו את תלמידי בית המדרש הייליניקי ובקחתו תקציב חדשי של שמונה זהובים אוסטריים – שכר שמעו פרקי התלמוד מפי החכם אייזיק הירש ווייס ופרקי האגדה מפי החכם מאיר איש-שלום.

ולא זו אף זו כי מלבד התקציב החדשי של שמונה זהובים אוסטריים היה לכל תלמיד ותלמיד גם משכורת אי-קצובה: מצרפים אותו למנין העשרה בלמודי פרקי המשניות ובאמירת הקדיש ביום אזכרתה השנתית של נשמת אחד הגבירים הוינאים. וזאת לדעת כי כל המצטרף לאותו המנין הוא לוקח שכרו בעד כל אזכרה ואזכרה שלשים פרוטות אוסטריות בכסף מלא. וגם זאת לדעת כי זאת המשכורת האי-קצובה עולה לפעמים על התקציב החדשי ומצטרפת לחשבון גדול. הן אוצר הנשמות המסור לבית המדרש הוינאי לא דל הוא והוא מתמלא מדי שנה בשנה. הלא מנהג קדמון, מנהג עתיק, מנהג ישן נושן הוא אצל הגבירים הוינאים "בני דת משה" כי בחייהם דואגים המה לגופם כיד עשרם הטובה עליהם, מטפחים אותו ומפנקים אותו עד כדי טבילה באמבטי הממולא יין-שמפניא – ובבוא עת פקודתם פוקדים המה גם את נשמתם בזכרון לפניהם. הן עלובה זו שנדונה מחכמי הנפש, שלא באשמתה, לחיי עולם, זקוקה היא גם לכלכלה עולמית. ובשעה האחרונה לחייהם אין העשירים מקמצים. בידם המלאה והפתוחה, הקדושה והרחבה, הם מפרישים מהונם שמינית שבשמינית, ולפעמים גם שביעית שבשביעית של אחוז אחד, והם מניחים אותה באחד מבתי האוצרות לקרן קיימת בתנאי מפורש כי עד שיבא אליהו נתונים פירותיה לאלה המפטמים אחת בשנה את נשמתם במזון שיש בו כדי שביעה לכל ימות השנה, כלומר באחד הפרקים מפרקי המשניות ובקדיש דרבנן. ואהרן יילינק, מי שהיה דואג כאב נאמן לנשמות בני קהלתו, עוד הגדיל לעשות, כי בבנותו בית לתורה שהיתה מונחת בוינא באיזו קרן זוית נשכחה, פקד גם את הנשמות העזובות לחמלה ויקציע גם להן מדור-עולמי. הוא הפקיד אותן לשמירה מעולה בידי המורים שבבית המדרש, והוא ידע כי אחרי אשר לא שומרי חנם אבל שומרי שכיר המה, כי אחרי אשר בפירות הקרן הקיימת שלכל נשמה ונשמה שמן חלקם וגם מאכלם של תלמידיהם המצטרפים למנין לא רזה הוא, ושמרו לעשות כל אזכרה ואזכרה במועדה.

אולם – האמת נתנה להאמר – גם התקציב החדשי וגם המשכורת היכולה להיות נחשבת כקבועה לא הספיקו לשכטר לכלכלת מחסוריו. תלמיד בן עשרים ושש שנה, תלמיד, שמלבד הצרכים המרובים שהסכין למו עוד בהיותו בארץ מולדתו ושאי אפשר היה לו עוד להפקיע את עצמו משעבודם, נוסף לו בוינא הצורך לקנות לו לכל הפחות פעמים בחדש כרטיסי כניסה אל התיאטרון הישן בארמון החצר הוינאי הנועד למשחקי חזיוני המופת; תלמיד זולל וסובא ספרותי אשר כזה גם לשתי ההכנסות יחד "לא יאמר הן". ומבלעדי זאת

ולא על הבימה לנואמים הוא עולה לדוכן למשוך אחריו המון אדם רב. אבל בכל מקום בואו מתלקטים אליו צעירים שכה דמיונם עוד חדש עמהם והוא יושב על דוכנו ודורש באזניהם ונושא את משליו ומספר את ספורי מעשיותיו – והוא לוכד את לבותם בנועם נאומו עד כדי הדבקם בו ועד היותם למעריציו. האיש הצעיר הזה קרא ושנה לא־מעט. ופתגמי רוב הסופרים מן העתיקים ועד החדשים שבחדשים, שגורים על לשונו. אבל יותר ממה שקרא ויותר ממה ששנה בורא לו דמיונו פתגמים ופזמונים העשויים כטעמים וכמתכונתם של הסופרים אשר בשמם הם נקראים והם נאמרים – עד לבלי הכר אם יצורי רגע של בריאה חדשה הם.

בשעה שהוא מוצא קורת־רוח יתרה במסבתו מתיו דמיונו נצוצות של גאוניות תכופים זה אחר זה, עד היות להם ברק של יצירה שלמה ומשוכללה.

רוקח יודע לְשַׁבֵּר כל און וְלְשַׁבֵּר כל עין. ויהי זה לפלא היותר גדול שבתכונתו כי לא רק את אזני אחרים היה משבר ולא רק את עיני אחרים היה משכר, אבל למשמע אזניו ולמראה עיניו היה הוא בעצמו שְׁפֹרֵד־דמיונו. כיון שיצא מפיהו איזה פתגם, או איזה פזמון וכיון שהרציא וחזר והרציא איזה ספור הבדוי מתחלתו ועד סופו נעשו לו לעצמו כדברי אמת לאמתם והוא בעצמו לא היה מפקפק עוד בהיותם. הטמיעה של הספקות בודאיות ושל הגוזמאות באמתיות היתה במוחו כל־כך גמורה וכל־כך מורכבה זו בזו עד שלא ידע עוד הוא בעצמו להפריד בין הדבקים.

ואף גם זאת, כי יש אשר אחרי ימים מועטים של שכרון משתמטים המיחלים לדברו אחד אחד ואמונתם בו ספה תמה כלעומת שבאה. ורוקח היה בזו והיה לועג למו. לא לקטני אמנה אף לא לחושדים אותו במה שאין בו היו נחשבים בעיניו אבל לקצרי ההשגה שאין להם עסק עם המופלא מהם או לקטני נפש המבקשים עלילה להתחמק מפני הקרבנות אשר דברים העומדים ברומו של עולם דורשים מהם.

ונחמתו על פרידתם היתה קלה לו כי בעוד המה עוזבים אותו מתלקטים אחרים סביבו. והאחרונים טובים בעיניו תמיד מן הראשונים – כל עוד המה מחזיקים בתמתם ולא יפנו מקומם לבאים אחריהם.

אם כה ואם כה היתה חברתו של רוקח במסבת רעים נעימה מאד. הוא היה יודע לתבל כל אגדה וכל שיחה בבדיחותא חריפתא, ילידת־הרגע, המלבבת גם בטעמה וגם בסגנונה. בביתו של חשמל היה רוקח חושב את עצמו כאילו היה אחד מבני הבית וזכות אורח לו. רגעים אחדים אחרי בואו החדרה כבר היה אוחז בצלוחית של יין שרף אשר על השלחן והיה ממלא את כוסו. ואחרי ברכה חטופה של "לחיים" היה מריק את כוסו אל פיהו בבת אחת והיה "דורש" מבעל הבית שיחיש מעשהו לפתוח את הסעודה.

אבל חשמל היה מחייך חיוך קל של עונג מיוחד. רמז למה שאומרים המליצים "עוד חזון למועד". כלומר עוד מחכים לקראת אורח המאחר לבוא.

חשמל אהב כן להכין בשביל אורחיו החביבים עליו לא רק את מעדניו אבל גם דבר שלא שערוהו ושלא פללו אליו. – "האנוס" שלח להגיד כי יבא היום אל סעודת מלוה מלכה – לחש חשמל באזני רוקח.

ויתמהמה בעיר בוקרסט ימים אחדים, ויסר גם אל "הסלון הבוקרסטי". – ושם נפגשנו, ושם הכרנו איש את רעהו פנים אל פנים.

עוד אנחנו משוחחים והנה בא החדרה עוד אורח קרוא. הלא הוא אלעזר רוקח שהיה מודע לשנינו זה מכבר; הלא הוא איש ששנינו ידענו אותו ואת שיחו ולשנינו היה רצוי גם ביתרונותיו וגם במגרעותיו; הלא גם לרמון אי אפשר להתקיים בלי קלפתו, וגם מגרעותיהם של תלמידי חכמים צריכות כיבוד; הלא גם במגרעותיו מכירים אנחנו שלא כמה אלעזר רוקח איכא בשוקא.

אלעזר רוקח היה בעת ההיא בן עשרים ושבע שנה ותולדותיו כבר היו רבי־הענין. הוא נולד בירושלים בשנת תרי"ד. חנוכו בבית אביו, החסיד הצירנובלי, היה כחנוך כל ילידי ירושלים אשר בימים ההם. בהיותו בן שלש עשרה שנה נשא אשה, וילך לגור בבית אבותיה אשר בעיר צפת. והעיר צפת, בענייה ובקנאיה, היתה נודעה מאז לקרן החשכה שבארץ ישראל. בכל זאת התגנבו ברבות הימים גם שמה "קרני אור ההשכלה להאיר את המחשכים" ורוקח הצעיר, הסמוך על שלחן חותנו, היה נהנה מזויה ויהי למשכיל־סתר. אולם זאת מדתה של ההשכלה העתיקה שהיא נכנסת בחשאי ויוצאת בקולי קולות. אז התודע רוקח המשכיל אל חבר צעירים בני גילו, חובשי בית המדרש, שגם הם כבר "החמיצו" ולא יכלו עוד להתאפק בהתחמק לבבם על אלה הממונים על קופת "החלוקה" אשר כעגלי מרבק יפושו בפסעם על ראשי הרשים. אלה הצעירים כבר אמרו קשר, אבל – בלבבם על משכבם. רובם היו בני עניים וחרדתם על פתותי הפת החרבה הנתנה למו מן הקופה העבירתם על דעתם. אולם עתה בעמוד אלעזר רוקח, בן גבירים, בראשם מצאו למו און לצאת חוצץ לקראת המגריסים בחצת שיניהם. ותהי הזעקה ותהי המריבה גדולה וחזקה.

ואז בהתגלע הריב הראה אלעזר רוקח ראשית מעשהו. אחרי קנותו לו את לבב משה מונטפיורי להיות בתומכיו, קנה גם בעזרת שותפיו את חצי הכפר גי־אוני – שהוא עתה המושבה הנודעה בשם "ראש פנה" – ועשרים משפחות מבני העיר צפת באו, על פיהו, להתישב שם, לאחוז באת ומחרשה ולהתפרנס מעבודתם את האדמה.

אמנם ימי המושבה ההיא לא ארכו. הנסיון הראשון היה נסיון של משכיל־הוזה. הרצון לבדו, יהי היותר עז והיותר עצום, לא יפתח ולא ישדד אף כבדת אדמה קטנה ככף איש. לעבודה גסה דרושים גם המכשירים הגסים, ובלעדם לא ירים איש את ידו. האכרים עזבו זה אחר זה את נחלתם ואת עבודתם וישבו במפח נפש אל העיר. ויהיו רבים מן הקובלים למקבלי נזיפה.

ואלעזר רוקח היה האחד אשר אחרי שָׁבְעוּ ממרורים נשבע בלבו לשבוע גם נדודים. הוא נסע לרומניא לרכוש לו תומכים למפעלו, ואז בא לעיר בוקרסט.

הימים שבהם התודעתי בפעם הראשונה לאלעזר רוקח היו לו ולרוחו ימים של זיו בכל הודו.

בא איש צעיר ארצי־ישראלי, הדור בקומתו ובתלבשתו, מקפיד על תסרוקת בלוריתו ועל הקשור שבעניבתו, וקסמים מזרחיים בידו. הוא איננו מוצא חפצו באספות של פומבי

תעודת מסע של איש, ששמו רונטי רומן, והוא יליד אחד הכפרים הסמוכים לעיר פיאטרא אשר ברומניה.

ובלומנפלד הצעיר לא במסע החפזון עשה דרכו לליפסיה. נסיעתו, מעיר רומן אשר במולדוי. עד הגבול אשר בקצה מדינת וֹלְכֵיָא, ארכה ירחים לא מעטים. בעגלת אחד האכרים, ולפעמים גם רגלי, היה נודד מכפר לכפר, ובכל מקום בואו התמהמה ימים אחדים ויתרועע עם התושבים, ויט און אל מבטאיהם בשפת עמם השונים למושבותיהם, ויקשב אל הטעמים ואל הנגינות ואל הפתגמים שהיו להם מורשת קדומים מאבותיהם.

ויהי אחרי שנים אחדות ובעיר בוקרסט נדפסה פואימה חדשה בשם "ראדו". הפואימה הזאת רועשת כאשד מים כבירים בהתפרצם ממחבא-סתרם. הלא היא השתפכות הנפש של העם הרומני בהביעו את צערו העולמי על נחלתו שנהפכה לזרים. והפואימה הזאת נכתבה בשפה עתיקה ובסגנון של סופרי המופת — ומחברה הוא איזה איש ששמו רונטי רומן, איש לא נודע מתמול שלשים.

כל העתונות הרומנית היא כמרקחה. כל שפה מגדת תהלתו של המשורר החדש שקם לספרותה של רומניה. עליו גאותם של הרומנים ועליו תפארתם... ויהי בהודע למו, על פי תעודת מסעו, כי זה המשורר החדש הוא יליד כפר הסמוך לפיאטרא, וכי הוא תלמיד האוניברסיטה הליפסאית, שמוהו לפקיד באחת הלשכות של המיניסטרונין להשכלה.

וימצא לו זה התלמיד של האוניברסיטה הליפסאית שנים מספר מחסה ומסתור בלשכתו ואיש לא שאל ואיש לא דרש על אדות מוצאו.

הראשון אשר לו נגלה סודו של המסתתר היה עקיבא חשמל. הנה בסתר באין רואה מביא הוא אליו ספרים ועתונים עבריים. ויהי חשמל לא רק לאיש סודו כי אם גם לאיש שלומו. חשמל נתן לו גם כנוי של חבה ויקראהו בשם "האנוס". ובכל פעם שיצרו הישן של רונטי רומן תוקף עליו לבוא בחברה יהודית ולהתענג עליה בנוסחאה הקדמוני מתחמק הוא ממעונו לבוא אל ביתו של חשמל, אל הסלון הבוקרסטי, ולשבת עם אורחיו שבת אחים בסעודותיהם שבמוצאי השבתות.

האמת נתנה להאמר כי ברגעים הראשונים לבואו של רונטי רומן בחברתו הרגשנו בעצמנו איזו מועקה שלא ידענו שחרה. גם קולו של רוקח נחבא וכמו הושם בלשונו מתג. כמו בא פתאם איזה זר או מתרחק במסבת רעים קרובים והאחוה שבשיחתם נפסקת מאליה.

זה בשעת הסעודה. אחרי הגמיאה של הסלקיה המחכמת, באה איזו תמימות גם בלבבות המסובים. אז פתח רונטי רומן בשיחה ספרותית על אדות החזיון "אוריאל אקוסטו", אשר לקרל גוצקוב. ורוקח מצא בפיהו תוכחות על פי דרכו. "הוא איננו מוצא קורת רוח במעשיהם של אינם יהודים המעזים לבחור לחזיונותיהם מחזה יהודי." ורוקח עושה כן "בלהטיו" להביא למסקנתו ראיות מפזמונים של סופרים שונים — שרובם נבראו באותו רגע בהבל פיהו.

רונטי רומן מחריש. הוא מבליג על שחוק הלעג האומר לעלות על דל שפתיו והוא מתגבר עליו בכדי שלא יפגע בכבודו של הדובר — והוא ממהר להסב את שיתחו לענין אחר.

אולם רוקח חזר בקול על דברי המלחש: "הנה כי כן. עוד מעט ויבא אל חברתנו הרומני הקדמוני שהורתו ולידתו בפולין המדינה. זה האיש אהרן בלומנפלד דמתקריא רונטי רומן. טוב הדבר, אנחנו נשיש לקראת המשורר הגדול לרומנים. הוא יקרא באזנינו את הפואימה שלו הנקראת בשם "ראדו", ואנחנו נקרא באזנינו את הפואימה "רומניה", אשר למשוררנו זאב אָהרֶנְקֶרְנֶץ.

חשמל הביט אליו כמתחנן להיות נזהר בדבריו. אבל רוקח לא שעה אל סקירתו ולא שת לבו לאזהרתו. הן ליחידי סגולה כבר היה גלוי וידוע סודו של רונטי רומן, אביר המשוררים הרומנים אשר בימים ההם, וגם הוא, כשהוא לעצמו, כבר חדל ממצוא חפץ בהסתרו.

ליחידי סגולה כבר נודע סודו של האנוס:

בעיר אַזִיֶרן אשר בגליציא קרה בשנת תרכ"ח מקרה לא שכיח. על פי הטעות שטעה רופא-החיל "בעטישתו" של פרנס הקהלה היהודית, היושב במועצת הבחינה לעבודת הצבא ראה הרופא את האיש הצעיר ששמו אהרן בלומנפלד שלם בגופו וימצאהו בריא לפניו וישימהו לחייל. אז נבעת אותו הפרנס שנוקש בעטישתו ועל ידו נתפש תופש תורה לגייסות. והוא הוא אשר נתן לו ידים להמלט על נפשו. ויברח בלומנפלד אל ארץ רומניה — זאת הארץ שהיתה בימים ההם הארץ המבורכת, ארץ המקלט לרוב הפליטים.

ובלומנפלד בא אל העיר רומן אשר במדינת מולדוי, וימצא לו שם מחיתו בהורותו לנערי ישראל את שעוריו בתנ"ך ובתלמוד, ואת שעותיו הפנויות היה קובע לו לעצמו להשתלם במדעים החביבים עליו מאז.

כחו של בלומנפלד היותר מצוין והיותר נפלא היה בבלשנות. בימים לא רבים היה מסגל לו כל שפה זרה לכל חקיה דקדוקיה ופרטיה. והוא לא אמר די בבקיאותו בה אבל לא נח ולא שקט עד אם בא בסודותיה ועד אם גלה עמוקותיה.

הנה כי כן העמיק בלומנפלד חקר גם בשפה הרומנית, וירא והנה היא טרם התפתחה כל צרכה וחקיה טרם הבשילו וספרותה עודנה דלה ורזה. אז שש כח בלשנותו כי הניחו לו מקום להתגדר בו. דלותה של השפה היא שהעירה בו גירוי לא-מצוי להיות לה גואל, להעשירה בניבים ולהביאה לידי גמר בישולה.

בעיר רומן אחת מערי הפלך שבמולדוי, חסרים לו המכשירים הרוחניים לעבודתו הבלשנית, ספרי החכמים המומחים לאותו המקצוע. תשוקתו העזה מחיבתו חובת גלות למקום תורה. אז נמצא לו הרופא היהודי שבעיר, ודוקטור גֶלֶר שמו, אחד מן הקנאים שבקנאי ההשכלה של הדור ההוא, איש אשר חשב לו זאת לתעודתו היותר קדושה בחיים להציל נפשות צעירים בעלי כשרון "ממחשכי האדיקות" בתתו למו את האפשרות להכנס אל בית ספר מתוקן ולהביא סדרים בלמודיהם איש איש על פי כשרונו. זה הדוקטור גלר "ראה את המציאה ונפל עליה", ובעזרת חבריו לקנאת ההשכלה המציא לבלומנפלד די כסף לנסוע לעיר ליפסיה אשר באשכנו ולהכנס שם אל האוניברסיטה להשתלם במדעים. — ואף גם זאת כי בהיות הצעיר בלומנפלד אחד מפליטי חיל הצבא, ויירא מפני הרעה הנשקפה לו בעברו דרך אוסטריא, המציאו תומכיו לידו גם

הוא היה בעת ההיא ריש מתיבתא בבית מדרש הרבנים אשר בנו-יורק, ושם נבחר לציר אל הקונגרס הציוני האחד עשר אשר בווינא.

המאורע הברליני פלס לו את הנתיב עד עלותו למדרגת ריש מתיבתא: אחרי שנים מספר לבואו לונדונה חדלה נפשו של מונטפיורי הצעיר להיות חושקת בלמוד התלמוד. לדחות את מורו ומדריכו ממשרתו אינו רוצה ואינו יכול. אצילות רוחו איננה נותנת לו לתת למורו את תקציבו השנתי בתור נדבה, ואולי יסרב גם מורו ויאמר לו אי אפשרי במתנת-בטלה. אז באה עצה נדיבה בלבו של מונטפיורי הצעיר. הוא קם על נדיבות ולהאונברסיטה הקמברידגית הקדיש סכום של עשרים אלף לירא בשקלי אנגליא על מנת שועד הפרופיסורים יכונן בה קתדרא לספרות הרבנית, והתשלומים לשונה פרקו מעל הקתדרא הזאת יהיו אלה האחוזים של הקרן הקיימת העולים לשנה לסכום של שמונה מאות פונד. ומונטפיורי הצעיר הוא אשר המציא ואשר הועיד גם את הפרופיסור המומחה לאותו המקצוע — את שלמה שכטר.

ובאמת גם אילו היתה הבחירה בלי כל השפעה מיוחדת לא היה יכול ועד הפרופיסורים של האוניברסיטה הקמברידגית לבחור בטוב ממנו בין הראויים לאותו אצטלא. הן למרות המספר המעט של התלמידים המקשיבים לקחו היה שכטר ממלא את תפקידו באופן שאין למעלה הימנו. ועוד יותר מזה פעל בימים ההם גדולות בחקר חכמת ישראל. הגליונות העתיקים של הספר בן סירא וכתבי היד של הרמב"ם שמצא ב"גניזה" אשר בקאירא, גם הוצאתו את "המדרש הגדול" וגם הדפסת ספרו על החסידות עשו לו שם עולם לא יכרת.

ופעולתו הגדולה בספרות ישראל היא שעמדה לו כי אחרי פטירתו של הדוקטור חנוך יהודה קוהוט — מי שהיה בסוף ימיו ריש המתיבתא בבית מדרש הנו-יורקי — נקרא הוא להיות ממלא מקומו.

בן ששים ושתיים שנה היה שלמה שכטר בשעת פגישתנו האחרונה. בימי הקונגרס הוינאי. אולם כבר קפצה עליו הזקנה בכל תקפה. פניו ומצחו היו מלאים קמטים וכמו רובצת עליהם עננה כבדה. ואני בהזכירי באזניו את סעודת מלוה מלכה בסלון הבוקרסטי ראיתי והנה פורה "הרננה העתיקה" את העבים מעל פניו וכמו הפליאה בקסמיה להחליק לרגע גם את קמטיהם.

הוא הרציא לנו את התכנית החדשה לחזיונו "מנשה" אשר בימים האחרונים עלתה במחשבה לפניו. הוא אומר בענותותו כי ישיש לשמוע מפינו את משפטנו על תכניתו ולהקשיב אל הערותינו והארותינו.

ורונטי רומן שָׁפַל את פיהו לפנות בהרצאתו אל הזקן שבחבורתנו, אל שלמה שכטר, וכמו מפיהו מבקש פתרונים. ושלמה שכטר נמצא לו, אולי יותר מאשר דרש. בדברו על אדות תוכן החזיון ועל אדות מהותו ואיכותו הביע את הלך מחשבותיו על היהודים ועל היהדות. על הסדרים הנושנים ועל התסיסה החדשה שבמחנה ישראל, אף הרחיב את השקפתו על העבר של האומה העברית ואת חזון רוחו על תקותה לימים הבאים.

רונטי רומן נוטה אזנים קשובות לכל הגה היוצא מפיהו ורוחו נגרש. ההגיון החותך, שממנו מוציא שכטר את הקוים הישרים להשקפתו ולחזון רוחו, מגלה לעיניו עולם חדש ומעורר בו מחשבות חדשות. קשה לו לאמר אמן לכל אשר יאמר הנואם אמן. ההכרה של הלאומיות במלוא היקפה כמו זרה נחשבה לו עד היום. לו דרושים מתון מתון עד כדי התרכזות הרעיונות לבעבור השב לנואם על הוכחותיו.

אולם עד כה ועד כה עברה שעת הכושר לכל תשובה כהוגן ולכל וכוח בכבשונה של איזו דעה, כי קלות הדעת כבר כבשה לה את מקומה במסבה. אחרי שתית הכוס הראשונה מכד היין שעל השלחן החל רוקח לומר, בקול צרוד העובר מן הגרון דרך החוטם, זמר ערבי שעצלה מזרחית רובצת עליו וכמו מפיל הוא תנומה על כל סביביו. אז התעורר רונטי רומן לגרש את העננה, שהזמר הערבי השכין על כל פנים, ובשפת אידית השמיע בקולו הנעים את השיר ההתולי על החסידות בשם "הרבי נוסע על הים", אשר לזאב אהרנקרנץ. ותהי הרננה במסבה. ותהי כל המסבה למקהלה. וישר גם השמל בקולו העב ותזמזם אחריו גם אשתו בקולה הצנוע.

אמנם שכטר עוד נסה רגע להביע את השקפתו על החסידות, אבל איש לא שעה עוד לדבריו. כל המקהלה שרה את השיר ההתולי בשם "פשיטת הרגל" אשר לאהרנקרנץ — וגם רצינותו של שכטר פשטה באותה שעה את הרגל וגזרת "שמטה" נגזרה עליה.

אחרי שלשים ושתיים שנה, בחדש מנחם אב לשנת תרע"ג, נפגשתי בעיר וינא עם שלמה שכטר, בפעם השניה והאחרונה.